

УДК 378.14

А. В. ЖЕЛАН

м. Миколаїв

ТОЛЕРАНТНІ СТОСУНКИ МІЖ ВИХОВАТЕЛЕМ І ВИХОВАНЦЕМ

У статті приділено увагу важливості створення толерантних стосунків між вихованцем (власною дитиною, учнем, студентом) і вихователем (батьками, вихователями, вчителями, викладачами). Толерантність вважаємо одним з основних факторів налагодження діалогічних стосунків, співдружності в умовах гуманізації та демократизації сучасного українського суспільства й освіти. Охарактеризовано зміст формування толерантних відносин у сім'ї. Надано характеристику принципам толерантної педагогіки. Доведено, що толерантність є складовою дружніх стосунків в сім'ї, важливим елементом співробітницьких відносин між учителем та учнем, педагогом і студентом.

Ключові слова: толерантність, вихователі, вихованці, співробітництво, спілкування, терпимість, гуманізм, демократизм.

Людина повинна бути людиною
О. Довженко

Постановка проблеми. Дружба, товаришність, колективізм, співчуття, співдружність – це поняття, з якими ми знайомимось ще в ранньому дитинстві. Але, на жаль, коли людина стає старшою, «піднімається вище» вона забуває або знецінює значення цих слів. Останні події в країні виявили безпорадність влади у вирішенні багатьох економічних, соціальних, етнічних та регіональних проблем. Постійно йдеться мова про створення демократично-правової держави на засадах гуманізму та співробітництва. Але можемо констатувати той факт, що наша влада ще не навчилася прислухатися до думок людей, їхніх переживань і проблем, аналізувати та робити з цього певні висновки. Результатом такої бездіяльності є поширення незадоволення, нетерпимості, відсутність географічної, політичної, міжкласової та міжнаціональної толерантності.

Ми вважаємо, що українському суспільству вкрай необхідна толерантність у стосунках між людьми як основа свободи, поваги до проявів та думок іншої людини, запорука терпимості, культури спілкування та компромісу.

Соціально-економічні, політичні, етнічні негаразди в сучасному суспільстві негативно позначаються на морально-емоційному обличчі українців, на їхній культурі спілкування та на культурі поведінки взагалі. Україна – відносно молода держава, і щоб побудувати наше суспільство на демократично-гуманних

засадах ми, вихователі, вчителі, батьки, повинні спрямовувати свідомість дітей, майбутніх громадян на шлях миролюбності, милосердя, справедливості, гуманності, толерантності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Толерантність, терпимість відносять до загальногромадянських рис, що впливає на розвиток особистості, громадянина. Проблема толерантності розглядається такими науками, як теологія, філософія, психологія, політекономіка і, звісно, педагогіка, яка ставить своїм завданням знайти ефективні форми і методи виховання толерантної особистості. Ці питання досліджували й вивчають такі зарубіжні та вітчизняні педагоги й психологи, як В. Арешонков, О. Асмолов, Я. Береговий, С. Бурдіна, Т. Веретенко, Л. Виготський, Т. Голованова, Г. Данилова, Я. Долгополова, Я. Коменський, О. Леонтьєв, Дж. Локк, А. Маслоу, О. Мороз, В. Павленчик, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, О. Швачко.

Питання толерантних стосунків у суспільстві тісно пов'язані з пріоритетними напрямками в освітній галузі, а саме з гуманізацією педагогічного процесу. Їх об'єднує однакове ставлення до людини як найвищої цінності, прислухання до її потреб та інтересів, метою якого є самореалізація та впевненість у майбутньому. Питання гуманізації розглядаються на шпальтах як закордонних, так і українських науково-методичних видань,

прописані в основних державних документах, що стосуються освіти. Так, одним із шляхів реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки є гуманізація, що полягає в реформуванні системи освіти на основі філософії «людиноцентризму», утвердженні людини як найвищої цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб. Співзвучними до цього є положення Загальної декларації прав людини, де вказується, що «освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами» [2, 1]. Звідси витікає пріоритетність гуманних цінностей системи освіти. Саме їх розвитком зумовлюється процес гуманізації та гуманітаризації освіти на сучасному етапі як головний напрям змістовного реформування системи освіти.

Дослідження гуманістичних цінностей як форми суспільної самосвідомості особистості та найважливішого компонента її духовного світу здійснили С. Анісімов, І. Д. Бех, І. М. Богданова, І. А. Зязюн, В. Іванов, М. Каган, О. Киричук, І. Кон, Л. В. Пиголенко, І. Д. Похило, М. І. Романенко, Н. І. Сащак, О. Сидоренко. Вони акцентують увагу на сучасній аксіомі: гуманізм – це безальтернативний шлях розвитку, а гуманізація – особистісний розвиток і формування цілісної особистості.

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми, метою нашої статі є розкриття важливості створення толерантних стосунків у сім'ї, дитячому садку, школі та вищому закладі освіти як запоруці всебічного розвитку та становлення громадянина демократичної держави й духовної особистості.

Виклад основного матеріалу. Толерантність – це риса характеру людини, яка не належить до спадкових, але закладається в самому дитинстві. Саме перші роки життя є сензитивними для ознайомлення дитини з базовими цивілізаційними нормами, правилами та заборонами. Кожна людина приходить у цей світ зі своїми як позитивними, так і негативними рисами. Роль батьків полягає саме

в розвитку найкращих і нівелюванні негативних. Великий український педагог В. О. Сухомлинський характеризував сім'ю як первинний осередок, де шліфуються найтонші грані людини-громадянина, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають гілки, квітки і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. «Я б сказав, що пізнання дитиною світу починається з пізнання людини, а людина відкривається перед дитиною в образі матері, батька, вчителя» [6, 95]. За словами В. О. Сухомлинського, сім'я – це школа сердечності. Батьки повинні виховувати у своїх дітях певні духовні цінності, які допоможуть пристосуватися до майбутнього дорослого життя. Мати і батько своїм відношенням до дитини, співпрацею, турботою, задушевними бесідами, власним прикладом, через казки, колискові, вірші, перегляд лялькових вистав, фільмів та мультфільмів доносять сенс таких понять, як щирість, любов, доброта, взаємодопомога, повага.

Так повинно бути, але, на жаль, далеко не є таким у дійсності. Сьогоднішні молоді батьки – це діти 90-х, які самі виховувались часто без батьків, у неповних сім'ях. Саме, починаючи з того часу, скалічується уява про справжню сім'ю: справжня не та, де любов і злагода, а де батьки більше заробляють грошей і мають кращі зв'язки. Звідки ж знати про сімейну педагогіку тим, хто сам на собі її не відчув? Як результат – безпорадність батьків у вирішенні конфліктів, невміння (що часто переростає в нехотіння) розмовляти зі своїми дітьми, занурення у власні проблеми і бажання. Зникають спільні форми діяльності в сім'ї, проведення сімейного дозвілля. Батьки часто не знають чим у вільний час займається їхня дитина, чим вона цікавиться, з ким спілкується. Поступово сходять нанівець довірливі стосунки, дитина замикається у собі і настає той момент, коли вона може себе налаштувати на таку думку, що батьки її зовсім не розуміють, не люблять. Щоб якимось утримати, «приструнити» дитину, батьки застосовують авторитарний стиль спілкування, не розділяючи думку та бажання свого чада, що повністю вбиває толерантні стосунки в сім'ї.

Ми переконані, що є великий процент батьків, які хочуть і прагнуть толерантних стосунків у сім'ї, але не вміють їх створити. На допомогу можуть прийти вихователі ДНЗ, дитячі психологи, викладачі, які повинні підказати (порадити словом, надати потрібну літературу, запропонувати переглянути такі передачі, як «Люба, ми вбиваємо наших дітей», «Мерри Попинс спешит на допомогу», «Батьківські університети»), підтримати намагання батьків повернути толерантні відносини в сім'ї.

Отже, батьки повинні усвідомити, що толерантність закладається в дитинстві. Саме сім'я є школою почуттів. Уся емоційна сфера людини, її здатність любити, слухати, співпереживати, бути терплячою та чуйною до інших – усе це формується в позитивній люблячій сім'ї.

Наступним соціальним інститутом маленької людини стає дитячий навчальний заклад. До проблеми виховання дошкільнят, яка є надто актуальною сьогодні, звертались багато вчених та педагогів. Вони піднімали такі співзвучні з нашим дослідженням питання, як спілкування дошкільнят із дорослими та однолітками (Я. Коломінський, М. Лісіна, Р. Стеркіна, Т. Репіна); прилучення дітей дошкільного віку до світу загальнолюдських цінностей, що виступають у категоріях добра та справедливості (Р. Буре, В. Нечаєва, Т. Пономаренко); виховання соціальних емоцій, якостей взаємин (Л. Артемова, Н. Дятлова, І. Княжева, О. Кононко, В. Павленчик); формування готовності до сприймання моральних норм (захоплення, переживання, осмислення, усвідомлення) (Н. Горопаха); виховання у дошкільників позитивного емоційного ставлення до моральних норм та правил поведінки (Л. Артемова, А. Богущ, В. Білоусова, М. Заячківська, Л. Островська, С. Петеріна, Т. Поніманська, М. Федорова).

Проаналізувавши закони, що стосуються дитинства та дошкільної освіти, можна констатувати, що головним замовленням держави лишається замовлення на виховання самостійної людини. Адже в майбутньому найважливішим для неї буде вміння жити в суспільстві, відповідати морально-етичним соціальним законам, уміти спілкуватися та бути культурною людиною.

Автори програми «Дитина» звертають увагу на те, що навчання та виховання мають бути націлені на формування людяності, справедливості, товариськості, чесності, що відбувається під час ігор, спілкування, бесід, пояснень тощо. Вихователь повинен вправляти дітей у виявах чуйності, доброзичливості, турботливості, заохочувати дошкільників бути уважними до емоційних станів інших дітей, поважати їх переживання, бажання. Старших дошкільників слід учити аналізувати та контролювати власні вчинки та поведінку [1].

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» приділяється чимала увага розвитку культури спілкування, мета якої – навчити дитину поважати суспільство в цілому та кожного його члена окремо та ставитися до них так, як він ставиться до себе. Вихователь повинен привчати дітей до таких навичок та звичок культури спілкування: використовувати ввічливі слова, бути привітним із рідними, друзями та незнайомими, дотримуватись загальноприйнятих норм та етикету спілкування, відтворювати в грі свої моральні уявлення, прислуховуватись до порад старших, дотримуватись правил співжиття в родині, виявляти чемність, толерантність, відчувати межу припустимої поведінки з молодшими, однолітками, старшими дітьми, дорослими та старими людьми тощо.

Дослідник В. Павленчик наголошує на необхідності врахувати можливості спільної предметно-практичної діяльності для виховання взаємовідносин співробітництва. Така правильно організована діяльність створює умови залежності дій дитини від дій партнера, що створює об'єктивні умови для виникнення взаємодії, здійснення взаємоконтролю та взаємодопомоги [5]. Результатом такої роботи є формування вміння домовлятися, враховувати інтереси кожного, спілкуватися й отримувати насолоду від дружніх стосунків.

Найголовніше, що потрібно пам'ятати і розуміти як вихователю, так і батькам це те, що будь який прояв ввічливості з боку дитини повинен керуватися добрими думками й почуттями, бути для неї усвідомленою необ-

хідністю та потребою, а не засобом отримання похвали чи уникнення покарання. Тому мета виховання толерантності полягає в готовності дитини самостійно приймати моральні рішення, прислуховуватись до думок інших та відповідно діяти.

Толерантна особистість продовжує формуватися в школі. Учням потрібно допомогти навчитися розуміти інших людей, пізнавати їхні проблеми, виявляти шляхи взаємодопомоги та взаємодії у повсякденних ситуаціях. Через систему виховної роботи, різні форми організації навчання вчитель намагається розвивати в учнів практичні навички толерантної взаємодії, сформувати ставлення до толерантності та гуманності як до цінності.

Як наголошує М. В. Кісіль, гуманізація передбачає відношення до людини як до суб'єкта, визнання її прав на унікальність – несхожість на когось. Концепція гуманної освіти віддає перевагу суб'єкт-суб'єктному навчальному процесу, де той, хто навчається є активним, ініціативним, готовим до колективної інтелектуальної діяльності, яка може бути досягнута, наприклад, за допомогою проблемно-діалогового викладання. Активність досягається через почуття внутрішньої свободи, через визнання права на вибір [3].

Отже, досягнення викладачем саме діалогового рівня спілкування, під час якого виховується особистість, здатної до діалогу, – ось одна із цілей гуманізації виховання. В процесі діалогу вихователь-вихованець з'являється довіра один до одного, відбувається обмін думками, переживаннями, знаходяться шляхи вирішення проблем. Дитина розуміє, що його позицію враховують, а значить – розуміють та підтримують. Створені викладачем ситуації успіху, ситуації вільного вибору, ситуації довіри, ігрові ситуації сприяють усвідомленню особистістю своєї самоцінності, неповторності, унікальності, що сприяє саморозвитку та творчому вираженню.

Діалогічні форми навчання, співробітництво та співдружність повинні використовуватись і педагогами у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Це запорука толерантних та гуманних відносин. Основою гуманізації освіти стає особистісно-орієнтований підхід, центральним положенням яко-

го є новий погляд на особистість студента, що включає такі основні позиції: а) особистість студента є унікальним явищем, тому вона заслуговує на повагу; б) професійний розвиток студента є головною метою педагогічної системи ВНЗ; в) студент є не об'єктом, а суб'єктом педагогічної діяльності; г) відмова викладача від використання педагогіки «втихомирення», гніву, образи, самолюбства, гальмування самостійності та творчості студента.

Ми підтримуємо думку А. І. Кузьмінського щодо того, що принцип гуманізації виховання передбачає створення умов для формування кращих якостей та розвитку здібностей людини, розкриття джерел її життєвих сил; гуманізацію взаємин між вихователями та вихованцями, постановку виховання в центр навчально-виховного процесу, повагу до особистості, її гідності, розуміння її запитів, інтересів, довіри до неї; формування щирої, доброзичливої, милосердної людини. Вчений переконаний, що визначальним кредо організаторів навчально-виховного процесу має бути таке: «Студент – головна постать закладу». По-друге, студент, який переступає поріг ВНЗ, має відчувати особливе ставлення до себе. Це увага до студента як особистості, повага її винятковості. Така повага має виявлятися навіть у формі звернення. Коли викладач звертається до студентів на «Ви», психологічно, морально це підносить особистість, спонукає її до самовдосконалення, адекватності своєї поведінки означеному зверненню [4].

Ми впевнені, що саме від керівництва закладу та викладачів залежить створення атмосфери любові, поваги, доброзичливості, чуйності, милосердя, тактовності, – це надійні чинники, які без зайвих сентенцій будуть найбільш дієвими у процесі подальшого формування у молодих людей морально-духовних якостей узагалі, гуманізму та толерантності зокрема.

Висновки. Толерантність – це необхідна риса сучасної цивілізованої людини, яка в основу спілкування з оточуючим світом ставить гуманізм, розуміння неповторності й унікальності кожної людини, яка має право на свою точку зору. Щоб стати дійсно толера-

нтним щодо своїх власних дітей, учнів, студентів треба навчитися слухати, переживати, не докоряти та підтримати у важку хвилину. Саме терпимість у змозі зняти емоційну напругу в сім'ї, класі, суспільстві. А для цього треба завжди бути готовим до діалогу, що здатний зменшити агресивність, відчуження, нерозуміння, а це сприяє зростанню толерантності, ідентифікації, поваги.

Список використаних джерел

1. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець, О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко. — 3-тє вид., доопр. та доп. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — 492 с.
2. Загальна декларація прав людини. Інфодиск Законодавства України. — К., 2007.
3. Кісіль М. В. Гуманізація вищої освіти як сучасна тенденція [Електроний ресурс] / М. В. Кісіль // Інноваційний розвиток суспільства за умов культурних взаємодій: матеріали конференції. — Суми, 2008. — С. 49—51. - Режим доступу: <http://vidomo.if.ua/index.php/kisil/321-humanizatsiia>
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / А. І. Кузьмінський. — К. : Знання, 2005. — 486 с.
5. Павленчик В. О. Виховання взаємовідносин співробітництва з однолітками у старших дошкільників / В. О. Павленчик // Збірник наук. праць «Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості». — К. : ВІРА Інсайт, 2001. — Кн. II. — С. 117—122.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. — Т. 3. — К. : Рад. школа, 1977. — 417 с.

A. V. ZHELAN
Mykolaiv

TOLERANT RELATIONS BETWEEN A TEACHER AND A PUPIL

The attention in the article is payed to the importance of creating a tolerant relationship between an educatee (own child, a pupil, a student) and an educator (parents, caregivers, teachers, professors). Tolerance is considered one of the main factors to establish dialogue relations, the commonwealth under the humanization and democratization of modern Ukrainian society and education. The content of formation of tolerant relations in the family and tolerant principles of pedagogy are characterized. The fact that tolerance is a part of friendly relations in the family, an important element of collaborative relationships between teacher and pupil, professor and student is proved.

Key words: tolerance, educators, educatee, cooperation, communication, tolerance, humanism, democracy.

A. В. ЖЕЛАН
г. Николаев

ТОЛЕРАНТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ВОСПИТАТЕЛЕМ И ВОСПИТАННИКОМ

В статье обращено внимание на важность создания толерантных отношений между воспитанником (собственным ребенком, учеником, студентом) и воспитателем (родителями, воспитателями, учителями, преподавателями). Толерантность считаем одним из основных факторов установления диалоговых отношений, содружества в условиях гуманизации и демократизации современного украинского общества и образования. Подана характеристика содержанию формирования толерантных отношений в семье. Охарактеризованы принципы толерантной педагогики. Доказано, что толерантность является составляющей дружеских отношений в семье, важным элементом сотрудничества отношений между учителем и учеником, педагогом и студентом.

Ключевые слова: толерантность, воспитатели, сотрудничество, общение, терпимость, гуманизм, демократизм.

Стаття надійшла до редколегії 29.07.2014